

„Elhallgat az ember,
De fűben, fában,
Kőben, lápban,
Mesél a víz.” (Puskás Vilmos)

Témakör: VÍZ

1. mikrotérség

Nagybajcs, Kisbajcs, Vámoszabadi, Vének

Szigetköz mindennapjait a Duna határozta meg, a betevő falatot a folyó adta. A falvak viszonylagos fejlődését a malmok és a halászat biztosította. A falvak külső képe is éppúgy a vizekhez alkalmazkodott, mint minden. Nem volt olyan közössége a Szigetköznek, amelyiket ne övezte volna víz, nádas, mocsár. A legtöbb falu, mint például Vámos, Nagybajcs, Kisbajcs a vizek közé települt, a vizektől egészen körülölelten. Mások viszont egy önálló, nagyobb szigetre települtek, mint Szabadi és Vének. Ezeket a településeket az év nagy részén csak ladikkal lehetett megközelíteni. Ennek a mikrotérségnek a témáját a víz járja át, fedezzétek fel a víz köré épült életet!

Feladat: Egy régi térképet látsz. Keressél olyan településeket rajta, aminek neve számodra ismerős lehet. Később ezekről a településekről fogsz sok érdekességet megtudni!

A víz évezredek munkája adta az alapot az itt élő emberek létének. Mielőtt megismerjük, ezt a világot, nézzük meg a folyóvíz hogyan dolgozott a Szigetközben.

A Duna hordalékot szállít, kavicsot őröl homokká. Folyamatosan *épít* és *rombol*. Fattyúágak, oldalágak, zátonyok, szigetek jönnek létre vagy tűnnek el. Kanyarulatok túlfejlődnek, vagy az oldalágak feltöltődnek és úrrá lesz rajtuk a növényzet. Nem csak mélységben-magasságban láthatjuk feltöltő-romboló munkáját, hanem vízszintesen is tapasztalhatjuk pusztító illetve töltőerő erejét. A part egyik részét folyamatosan marja, a másik csendes vizű partvonalát pedig építi. Akár 15-20 km-re is elkalandozhat eredeti folyásától.

A folyók igazi nagy vándorlásai mindig a pusztító erejű *árvizekkel* jártak együtt. Régi oklevelek, feljegyzések a 1242, 1426, 1760, 1809, 1845, 1858, 1862, 1954. évi árvizekről emlékeznek meg. Az árvizek tönkretették a településeket, megtizedelték a lakosságot. Nincs olyan község Szigetköznek, amelyet az áradás el ne pusztított volna. A dűlőnevek megőrizték az elpusztult régi falurészeket. Ilyen például **Nagybajcs**on a Temetőszántó. Sok község végleg elpusztult. Szava település Kisbajcs és Bácsa között nem épült újjá.

A vizek pusztítása elleni *védekezés* fejlődése folyamatos. Védekező gátak épültek már a XIII. században, majd Zsigmond király idején. A törökdúlás miatt később hatékony védekezésről nem lehetett szó. A XIX. században már jelentős parterősítéseket végeztek Szőgye környékén is. 1896. körül szervezett formában, Bodoky mérnök irányításával Európa egyik legsikeresebb hidrotechnikai alkotását hozták létre. Mesterségesen kialakított főágba terelték a víz nagy részét, valamint a főág mellett töltéseket is emeltek. Viszont így a Szigetközt két részre osztották: a töltések közé zárt *hullámtérre* és az azokon kívül fekvő úgynevezett *mentett oldalra*. Az 1900-as évek elején elkészült a nagy-dunai töltés Dunacsúnytól Vénekig 60 km hosszúságban. A Mosoni-Duna partján csak Dunaszentpáltól Vénekig kísérte töltés 33 km hosszán. A 2013. júniusi nagyfokú árvíz a védekezés továbbgondolását sürgette. A megcsúszott gátakat megerősítették, Mecsérig további töltést húztak.

Feladat

Nézz utána mi okozta a 2013-as árvizet? Hány éves voltál ebben az évben? Szerinted hány cm-en tetőzött a Duna vízállása ekkor Nagybajcson?

Feladat

Milyen felszínformáló munkát végez a Duna?
Írd le a kép alapján!

Ahogy félelmet, úgy megélhetést is hozott a Duna az itt élő közösségeknek. A szabályozás előtti áradások a termékenyítő iszappal a földeknek jót tettek, rengeteg hal faj fordult elő a vizeinkben. Földműves, halász, aranyász, molnár, hajós, állattartó közösségek éltek nehéz, de gyümölcsöző életüket. A különböző mesterségekkel a kiadvány más részeiben még részletesen foglalkozunk, itt legfőképp a molnárok életét, eszközeit mutatjuk be.

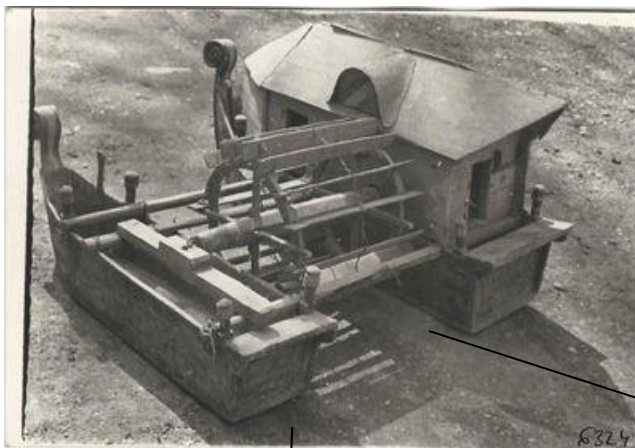
A vizek mesteremberei a molnárok voltak. Céhbeli mesterségük volt, ami társadalmi megkülönböztetést jelentett. A 17. században kezdték messzi földre híres munkájukat dunai hajómalmaikon. Babót, Bodonhely, Kóny, sőt – nagy szárazság idején – még a Bakonyból és Sopron-megyéből is érkeztek gabonát őröltetni. A Duna-ágban egymás után hosszú sorban álló malmok szünet nélkül „úgy zörögtek, mint a békák”. A hajómalom fénykora egészen a II. világháború végéig tartott, mikor is a visszavonuló német csapatok felgyújtották az utolsó működő szigetközi hajómalmost Nagybjacson. Miért tudott ennyi molnár megélni a környéken? Azért, mert nagyon híresek voltak ezek a malmok és molnáraik.

Nézzük, hogyan működtek. A hajómalom két hajóból állott, a víz belső oldalán állt a völgyhajó, a parthoz közel pedig a házhajó. Azért is hívják annak, mert a malombódé is ezen volt rajta. A két hajó között egy nagy tengely tartotta a hatalmas kereket, a lapátkereket, amibe a víz belekapaszkodott és hajtotta. A kikötött malomba ladikkal hordták a gabonát.

Nagybjacson 17, Szőgyénél 5, Véneken 11 vízimalom végezte a gabona őrését. Az Öreg-Duna és a Mosoni-Duna szakaszán több mint 150 vízimalmot számoltak.

Feladat:

Nevezd meg a hajómalom részeit a szöveg alapján!

→ _____

↓ _____

Szent József napjától Szent András napjáig tartott az őrlési időszak. Sokszor 50-60 kocsi is állt sorban a molnár céhbódéja körül, és akár egy hétig is várni kellett a vízparton, mire sor került a gazdákra. De szívesen vártak, mert kedélyesen ment a várakozás. Tudniillik a messzi falvakból a zsákok mellé egy kis oldalast, sonkát, borocskát is fölraktak, és bizony mondják az öreg nagybajcsi molnárok, éjfélig is szólt a nóta a vízparton a szép nyári, aratás utáni időszakban. Persze a molnárok is gondoskodtak a kuncsaftjaikról. Híres volt az itteni molnár gombóc. A molnárlegények gombócot főztek, és ezzel etették, kínálták az örletőket. Mondják itt, régi igazság volt, hogy minden jóra való molnárlegénynek volt a közeli falvakban tejfölös menyecskeje, akivel egy kis jó szóért, pusziért tejfölt lehetett lisztért cserélni. Ebből főzték a kitűnő molnár gombócot, amit tejföllel öntöttek nyakon. Kitűnő étel volt, az örletők napokig is szívesen fogyasztották.

Feladat:

Mikor van József és András névnap? Milyen hosszú a két névnap közötti időszak?

Feladat:

Készíts Molnár gombócot a recept szerint! Ízesítsd tejföllel, mint régen a molnárlegények!

Molnár gombóc receptje

10 dkg lisztet, csipetnyi sót és annyi lobogó forrásban lévő vizet egy tálba adunk, hogy közepes keménységű tésztát kapjunk. Nedves kézzel 2 gombócot formázunk, és forrásban lévő sós vízben kb. 8 percig főzzük.

Érdekességek

„...Maguk az öreg molnárok is bevallották, hogy üres idejükben összejárogattak a malmokba szórakozni, és sok huncutságot elkövettek. Sokszor éjjelente kimásztak a hajó szélére és „vérnagyot”, ijesztgették a kocsmából jövőket vagy az őrlésre várakozókat. Voltak köztük, akiket „tudós mónárnak” tartott a nép. Ilyen volt a nagybajcsi Oros Mihály, aki kitűnően értett a patkányok elküldéséhez, de ugyanígy „elparancsútták” a szemölcsöket, keléseket is.”

A holtágak tiszta öbleiben nyüzsgő apró halakat a gyerekek úgy fogták, hogy kutyatej vagy pitypang levét csöpögtették a vízre. A halak odaúsztak, cuppogtatták és elkábultak tőle.

A molnárok megénekelték a nagybajcsi leányok szépségét is:

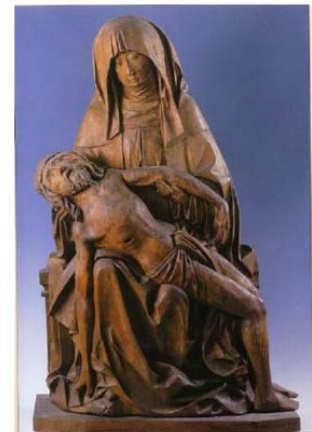
„A víz a malmokat aláhajtja,
Molnárné a lányát nagyra tartja,
Ne tartsa már olyan nagyon nagyra,
Szebb is van, jobb is van a faluba.
Nagybajcsi kisleány a szeretőm,
Nyakán is vállán is selyemkendőm,
Szép karcsú derekát átölelem, Szép a
szeme, szemöldöke, de szeretem.

A víz a malmokat aláhajtja,
A garat, a garat csak azt mondja,
Ne aludj, ne aludj lisztes mónár,
A garat, a garat üresen jár.”

Ma már nem látunk működő vízimalmokat, de ha Nagybajcson járunk a molnárok hatalmas, 6 rudas céhzászlaját a nagybajcsi templomban megtaláljuk.

A templom egy másik ékessége a 16. századi Pieta szobor, melyet még Michelangelo nevével is összekötöttek. Keletkezése szinte egybeesik az ő általa készített Pieta szoborral, s a hasonlóság szembetűnő. A nagybajcsi Pieta egy 1 méter magas fadaragás. A Szűzanya egy kedvesnővér-öltözetű, széles orrú, csontos parasztasszony, aki halott fiát tartja karjában. A szobrot bemutatták a Vatikánban is. Rómából hazatérését a hívek ragaszkodásának köszönheti.

Alsó – Szigetköz része **Kisbajcs** település. Itt a Mosoni-Duna és az Öreg-Duna már közelít egymáshoz. A két folyó áradása nagyon sokszor gátat szabott, kárt okozott a földművelésnek, ezenkívül a magas belvízszinttel is szembe kellett nézni. Az 1954-es nagy szigetközi árvíz Kisbajcsot is elérte, s a lakóházak 70 %-a elpusztult. Mai arculata is az árvíz után alakult ki, mivel a lakóházak többsége újjáépült. Ezért is nem találunk annyi hagyományos parasztházat, mint más településeken. Kisbajcs kisközségnek mondható, de Győr közelsége és fejlődő szemlélete mára vonzó a fiatal családok számára. A falu

iskolájában a helybelieken kívül a nagybajcsi és véneki 1-8 osztályos diákok is tanulnak.

Érdekesség

Talán te is találkoztál már a Bajcshal termékeivel. 1954 óta számtalan portékát kínálnak a boltokban. Friss, konyhakész termékeik az egész országban ismertek.

1927-től közigazgatásilag Kisbajcshoz tartozik Szőgye településrész, melynek alakulásának meséje él még, de egyre halványabban:

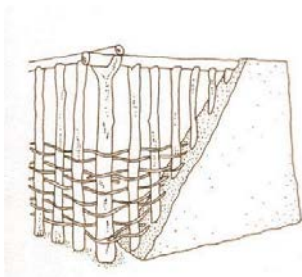
„A mai Háromág helyén nagyon régen volt egy kút. Aki arra járt, akár akart, akár nem, bele kellett néznie. Erre a kútból kiemelkedett egy titokzatos lény, aki a kíváncsit addig nem engedte el, amíg valamilyen értéket a kútba nem dobott. A titokzatos lény a kincsből palotát építtetett magának a Duna partján.

Egyszer aztán hirtelen eltűnt. Az emberek sokáig nem mertek a palota közelébe menni. Az épület egyre romlott, végül összeomlott, helyén dombok keletkeztek. Már ebben az időben is gondot okozott a Duna áradása. Ezért az itt élők a dombokra építették házaikat. Így keletkezett a falu. Az emberek jól érezték magukat, halászattal foglalkoztak. Ekkor még a Csápolnoki-Duna is folyt. Emellett építették fel a vörösbarátok is kolostorukat. A mai temető helyén volt az épület, melynek picéjében rengeteg kincset rejtettek. Egy támadás a kolostort megsemmisítette. A pince még ma is áll, ezért döng a föld a temető körül.”

A gyakori árvízveszély az itteni építkezési formát is meghatározta. A házak építésénél patics-falat használtak.

Mi az a paticsfal? Először a földbe szúrt oszlopokra (sasfákra) gerendákat (varrófákat) ültettek, majd az oszlopok közé vékonyabb karókat állítottak egymás mellé sorban, ezek közé pedig vékony ágakat fontak, így egy sövényfal alakult ki. Végül a fonott sövényt két oldalról agyagos, vályogos sárral betapasztották.

Feladat: Gondold végig, mit építhettek még ezzel a technikával?

Vámosszabadi falu nevének két tagja azt sugallja, hogy egykor két falu épült össze. A "Vámos" tag arra utal, hogy Alsóvámos évszázadokon keresztül vámszedőhely volt. A "Szabadi" tag azt a hajdani állapotot idézi, amikor a lakóknak bizonyos kiváltságaik voltak. A vámhely továbbra is jellemző a településre, hiszen az északra irányuló közúti forgalom egyik legnagyobb határállomása itt van. A forgalmat a Dunán átvívó híd pedig immáron kultúrtörténeti érték. A terület mindig is bővelkedett halban. A történetírók ebből származtatják Szabadi nevét: szabad volt a községben halászni, vadászni.

A hullámtér zezugos vízi világa, a belső holtágak területe, a feltöltődött Duna ágak állatok és növények birodalma.

A falutól északra, a Nagy-Duna töltésének közelében található a *Vörösrét*. Megtalálhatjuk itt a szibériai nőszirmot, a széles levelű nőszőfűt, a kornis tárnicsot, a nyári tőzike növénykülönlegességeket. Sok növényfaj tömegesen virít, ilyenek a réti fűzény, a sárga nőszirm, a réti margitvirág.

Több madárfaj jár táplálkozni a rétre, időnként megjelenik a fekete gólya és a szürke gém is, költ a barna rétihéja, az egerészölyv, a fehér gólya.

A töltés mögött botló füzekkel, telepített nyárasokkal borított területet találunk. Az áradáskor a területet elborító víz a mélyedésekben az év nagy részén megmarad, jó élőhelyet jelentve a mocsarak jellegzetes állatainak: a mocsári békának, a varangynak, a fürge gyíknak, a vízisiklónak és a rájuk vadászó madaraknak.

A falutól délnyugatra és nyugatra húzódó csatornák között terül el a *Körtvélylapos*. Fehér fűz, reketyefűz, fekete nyár, veresgyűrű som kísérté csatornák vizébe lebegő és gyökerező hínártársulások színpompás együttese élnek itt. Tömegesen virít a védett békaliliom, a Szigetközben eddig csak innen került elő a védett nádi boglárka, gyakori a fehér tündérrózsa, a tavirózsa, a vízi menta, az ágas békabuzogány.

Feladat:

Mely virágokat látod a képen? Írd a képek alá a nevüket! Hívd segítségül az internetet!

_____, _____, _____, _____, _____

Három virág nevének a betűi összekeveredtek! Tedd helyes sorrendbe a betűket és keress hozzá képet az interneten!

ráng a sőr iszom _____

téri gitár virmag _____

ikrás roncs int _____

Gyűjts további, Szigetközben is fellelhető gyógynövényeket!

Szigetköz keleti csücskében, a Mosoni- és az Öreg-Duna találkozásánál fekvő **Vének** település számára is évszázadokon keresztül a víz adta az életet. Már 1093-ban találkozunk nevével az oklevelekben - elsőként a szigetközi falvak közül. Lakóinak kötelessége volt a Pannonhalmi Főapátság részére hálókat készíteni, vizákat fogni és hallal adózni. Később hajósmolnárok falva volt.

Vének címere nagyon beszédes. 1000 éves történelmét foglalja magában.

A címerpajzs négyelt. A címerképek fontossági rendben helyezkednek el a négy mezőben. Az első negyedben

Nepomuki Szt. János, a vízen bajba jutottak védőszentje (1734-től) óvja a halász és hajós települést.

A második mező címerképe az 1240-től datálható hajós életforma szimbóluma, a horgony. A harmadik negyedbe, a középkortól a 20. század elejéig a falu gazdasági életében ugyancsak nagy szerepet játszó, a dunai úszó malmokra utaló, malomkerék címerkép került. A negyedik mező két ezüstosztása jelképezi az Öreg-Dunát és a belé visszaömlő Mosoni-Dunát, illetve a benne kéken árnyékolt hal utal arra, hogy a halászat összeköti a messzi századokat a falu mindennapjaival.

Feladat: Ellenőrizd magad, mit tudtál meg Vének címeréről! Takard le egy papírlappal és sorold fel a négy mező jelképeit!

Érdekesség

Véneken révészkedés is folyt. Hidak híján a gyalogosokat ladikkal, a kocsikat komppal szállították át a Dunán és annak számtalan ágán. A révjog az uradalomé volt, és tőle kapta meg a révész, akit a kompbér harmada, a csónakbér egésze illetett. A révész a parton lévő kis kunyhóban lakott, és hangos kiabálással hívták az egyik partról a másikra. Éjjel-nappal egy szóra indultak, pedig rossz időben, jégzajlásban nem volt kellemes. Éjjel bizony sokáig kellett "hőrogetni", amíg meghallotta a kiáltozást. A révész volt a kapocs a falu és a szárazföld között.

Feladat: Legyél te a révész! Írj egy rövidebb fogalmazást arról, hogy képzeled el egy révész napját!

A Duna szabályozása után a folyó más életkörülményeket hozott, más élet kezdődött. Dr. Timaffy László Szigetközi krónikáiból is fennmaradt vízi világ lecsendesült. Az összeszorított mederben nagyobb sebességű, más vízmennyiségű víz már nem adott olyan kedvező feltételeket a halak ivásának, az arany dúsulásának. A lecsökkent halállomány az ősi halászatot visszaszorította, az aranyászok szegre akasztották szerszámaikat. Belforgalmi hajóutak szűntek meg, a réteket feltörték, a pásztorok birodalma összeszűkült. Az úszócsordákat már nem lehetett látni. A vizek fölé hidakat építettek, révészre így már nem volt szükség. A kiszáradt mocsarak, nádasok miatt nem éltek jól a pákászok, csíkászok, gyűjtögető mezei emberek. A szabályozással új típusú mezőgazdaság indult be. Az összefogással a szövetkezetekbe tömörült népek jó minőségű termékek előállításával próbáltak versenyben maradni a fejlődő és gyorsuló gazdasággal.

Ami örök, a víz. A laza szerkezetű hordalékkúp sok tucat köbkilométernyi, felbecsülhetetlen értékű, kavics szűrte *édesvizet* rejt magában még ma is. Vigyázzunk rá!

Feladat

Közép-Európa egyik legtisztább és legnagyobb édesvíz készletét találjuk a Szigetközben.

Hogyan tudjuk megőrizni a víz minőségét?

Mi mindenre használunk vizet? Soroljatok fel 10 különböző dolgot, amihez szükséges a víz!

Mikor van a víz világnapja?

A vízhez szólások, közmondások is kapcsolódnak. A következő mondatok mindegyikében egy-egy oda nem illő mondatelem található. Cseréld ki a hibás szót és írd le helyesen a mondást! Mi a jelentésük?

Él, mint béka a vízben.

Kavicsot hord a Dunába.

Minden révész a maga malmára hajtja a vizet.

Tiszta vizet önt a Dunába.

Nem sok vizet iszik.

A víz is arannyá válik benne.

Késő vizet hordani, amikor már felépült a ház.

Zavaros vízben lapátol.

Bort iszik, vizet szüretel.

Víz alatt nehéz úszni.